

Олег МАЛЯРЧУК

доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри філології та перекладу,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
(Івано-Франківськ, Україна), oleg.malyarchuk@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3019-9028>

Василь ОСТАП'ЯК

доктор політичних наук,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
(Івано-Франківськ, Україна), vasilii.ostapiak@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9374-1956>

Індустріальні процеси у Західному регіоні Української РСР: здобутки та прорахунки

DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.02.091>

УДК: 330.341.424(477.8)

Анотація. Стаття присвячена узагальненню досвіду економічної політики партійно-радянської влади. **Мета статті** – висвітлити загальні тенденції та особливості структурних змін під час здійснення індустріалізації у західних областях Української РСР, їх досягнення та недоліки. **Методика дослідження** спирається на фундаментальні принципи об'єктивності та історизму, що передбачають вивчення окремих явищ і процесів у їх розвитку та тісному зв'язку із системою відповідних суспільних відносин. Історичні явища розглянуто на фоні політичних процесів, що зумовлює застосування методу порівняльного аналізу, завдяки якому з'ясовано сутність визначальних для радянського періоду економічних пріоритетів, які впродовж усієї радянської доби визначали стратегію становлення галузей промисловості, розвитку інфраструктури і трансформації побуту у Західному регіоні УРСР. **Наукова новизна.** Уперше в історіографії проведено комплексне дослідження механізму швидкої індустріалізації західних областей Української РСР, в основу якого було покладено «електроозброєність» в усіх галузях економіки, що зумовлювалося як структурними змінами, так і підвищенням питомої ваги енергомістких галузей, збільшенням витрат енергії на виробництво продукції у традиційних галузях – лісовій, паперовій та деревообробній, нафтогазовій, хімічно-гірничому комплексі. **У висновках** стверджується, що процес індустріалізації Західного регіону республіки супроводжувався широкомасштабним будівництвом електростанцій, заводів, фабрик, реконструкцією і технічним переобладнанням робочих місць, що сприяло економічному розвитку, зростанню зайнятості населення, створенню промислової бази на основі місцевих ресурсів. Регіон розвивався прискореними темпами, проте низький рівень техніки, недосконалість технологій знижували економічну ефективність. При цьому виснажувалися основні природні ресурси: нафта, газ, калійні солі, озокерити, сірка, вугілля. Прищеплення командно-адміністративній економіці елементів ринку було принципово неможливим, оскільки все вирішували не виробники, а партійно-державний апарат.

Ключові слова: західні області УРСР, індустріалізація, промисловість, сільське господарство, електростанції, заводи, фабрики, партійно-державний апарат.

Успішна реалізація економічної політики в Україні потребує врахування накопиченого історичного досвіду, особливостей суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку окремих регіонів (земель). Історико-регіональні дослідження покликані сприяти виявленню факторів, які можуть бути ефективними і забезпечити прогрес на шляху впровадження реформ. Врахування історичного досвіду гарантує здійснення виваженого державного курсу без ризикованих економічних експериментів, соціальних катаклізмів і виснаження природних ресурсів.

Специфіка соціалістичної індустріалізації полягала в надзвичайно швидкому переході – «економічному стрибку» від аграрно-сировинного до промислово-сільськогосподарського характеру виробництва та зростанні привабливості міського способу життя. Водночас відбулася соціально-психологічна адаптація вихідців із сіл у містах і швидке формування «робітничого класу» з «учорашніх селян» під впливом радянських суспільно-політичних цінностей. В економічному плані західні області республіки розглядалися з точки зору дешевої природної сировини, надлишку трудових ресурсів, невпинного нарощування військово-промислового комплексу країни. Масштабне промислове будівництво привело до динамічних суспільних процесів, змін у соціальній сфері. За зразок бралися Львівська та Станіславська (з 9 листопада 1962 р. – Івано-Франківська) області, які вирізнялися потужним промисловим потенціалом і були центрами економічних районів. При цьому слід зауважити, що в радянській історіографії замовчувалися технологічні недоліки соціалістичної індустріалізації та пов'язані з нею екологічні й соціальні проблеми.

Історію Української РСР другої половини ХХ ст. з нових методологічних позицій охарактеризували В.Даниленко¹, В.Баран², В.Литвин³ та ін. На початку ХХІ ст. написано наукові праці, які крізь призму нових історичних підходів і трактувань розглядали питання розвитку економіки України, насамперед аграрного сектору. Слід віддати належне авторам, які аналізують економічні перетворення з урахуванням історичних передумов, що склалися в контексті українських державотворчих процесів. Це Г.Кривчик⁴, О.Мороз⁵, С.Падалка⁶, науковий доробок яких є результатом багаторічних наукових пошуків, опрацювання численних історичних джерел і праць своїх попередників. Залучення численного комплексу історіографічних та інших матеріалів дозволило простежити трансформацію культури і соціальної поведінки селянства України. Особливо важливе місце у сучасній історіографії посідають такі фундаментальні дослідження вітчизняних науковців-аграрників та економістів: «Історія українського селянства»⁷, «Новітня аграрна історія України»⁸, «Аграрна історія України»⁹, «Економічна історія України і світу»¹⁰, в яких автори намагаються комплексно відтворити історію розвитку економіки,

¹ Даниленко В.М. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.). – К., 1999. – 304 с.; *Його ж.* Україна в 1985–1991 рр.: остання глава радянської історії. – К., 2018. – 278 с.

² Баран В.К. Україна: новітня історія (1945–1991 рр.). – Л., 2003. – 670 с.

³ Литвин В.М. Україна у другому повоєнному десятилітті (1956–1965). – К., 2004. – 272 с.; *Його ж.* Історія України: У 3 т. – Т.3. – Кн.2: Новітній час (1914–2004). – К., 2005. – 640 с.

⁴ Кривчик Г.Г. Українське село під владою номенклатури (60–80 рр. ХХ ст.). – Дніпропетровськ, 2001. – 192 с.

⁵ Мороз О.О. Аграрні реформи в Україні: теорія, історія, еволюція парадигми. – Вінниця, 2003. – 233 с.

⁶ Падалка С.С. Українське село в контексті політики тоталітарної держави (60–80-ті рр. ХХ ст.). – К., 2003. – 165 с.

⁷ Андрущук О., Баран В., Веслова О. Історія українського селянства: нариси: У 2 т. – Т.2. – К., 2006. – 652 с.

⁸ Завальнюк О.М., Рибак І.В. Новітня аграрна історія України. – Кам'янець-Подільський, 2004. – 287 с.

⁹ Каденюк О. Аграрна історія України. – Кам'янець-Подільський, 2005. – 300 с.

¹⁰ Лановик Б., Лазарович М. Економічна історія України і світу. – Тернопіль, 2003. – 316 с.

сільського господарства, побутового комплексу села. Соціально-економічні процеси у Західному регіоні УРСР розглянуто в дисертаційних роботах Р.Веприва¹¹, Д.Гусак¹², С.Давидович¹³, О.Малярчука¹⁴, О.Михальчук¹⁵ та ін.

Серед успадкованих з історичного минулого негативних явищ, пов'язаних з перебуванням України у складі СРСР, провідне місце посідають екологічні проблеми. Незадовільний екологічний стан усїєї території держави зумовлений не лише найбільшою у світі техногенною катастрофою – аварією на Чорнобильській атомній станції у квітні 1986 р., а й «інтенсивною індустріалізацією» та «урбанізацією». Повне перепрофілювання економіки та розміщення продуктивних сил призвело до зростання техногенного впливу на довкілля.

У другій половині ХХ ст. у Західному регіоні УРСР відбувся докорінний злам усталеного соціально-економічного життя. Партійно-радянська влада впродовж короткого часу здійснила «соціалістичні перетворення», розглядаючи «науково-технічний прогрес» лише як засіб для досягнення поставленої мети. Низку проблем, що стосувалися охорони навколишнього середовища, безпеки життя населення, ігнорували. Тому міждисциплінарне комплексне оцінювання зазначених явищ і процесів набуває актуальності. Еколого-соціальну політику в період здійснення реформ проаналізували в історичному контексті Ю.Гумен¹⁶, Р.Чигур¹⁷. Вони охарактеризували передумови погіршення екологічної ситуації в Україні, зокрема в західноукраїнських областях. Їхні праці присвячені дослідженню стану екології в Україні і пошуку найбільш оптимальних методів для його поліпшення з обов'язковим урахуванням соціального аспекту.

У вивчення соціально-екологічних проблем зробив значний внесок український науковець С.Васюта¹⁸, який запропонував метод дослідження екологічної проблематики за допомогою створення міждисциплінарної системи аналізу кризових явищ. Розвиток екологічного руху проаналізовано у праці М.Алексієвець¹⁹, а теоретико-методологічні принципи політологічних досліджень екологічних проблем у світлі новітніх напрацювань у галузі екологічної безпеки держави – в монографії О.Васюти²⁰.

Проте ці публікації не можна вважати достатніми і вичерпними. Ціла низка питань залишаються недостатньо вивченими: нові форми організації праці, розвиток науково-технічного потенціалу, промислове, міське та сільське будівництво, формування міської ідентичності, житлове та комунальне господарство, нові тенденції в архітектурно-художньому оформленні міст, селищ, сіл, комплексна забудова та благоустрій та ін.

¹¹ Вепрів Р.В. Сільське господарство західних областей України: провідні тенденції та особливості розвитку (1964–1991 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – 20 с.

¹² Гусак Д.Г. Розвиток економіки Волинської області в другій половині 60-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Луцьк, 2015. – 20 с.

¹³ Давидович С.Н. Соціально-економічні процеси в Івано-Франківській області в другій половині 60–80-ті рр. ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Тернопіль, 2012. – 19 с.

¹⁴ Малярчук О.М. Соціально-економічні процеси в західному регіоні Української РСР (1964–1991). – Івано-Франківськ, 2015. – 548 с.

¹⁵ Михальчук О.Л. Волинське село: культура, освіта, релігійне життя (1964–1985 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Луцьк, 2010. – 20 с.

¹⁶ Гумен Ю.Є. Урбоекологічні проблеми Західного регіону України 1960–1990 рр.: історичний аспект. – Тернопіль, 2008. – 264 с.

¹⁷ Чигур Р.Ю. Соціально-екологічні процеси в Західному регіоні України 70–80-х рр. ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Л., 2003. – 22 с.

¹⁸ Васюта С.І. Радянський екоцид в Україні: історичні витоки та труднощі подолання. – Тернопіль, 2000. – 536 с.

¹⁹ Алексієвець М.О. Екологічний рух в Україні. – Тернопіль, 1999. – 276 с.

²⁰ Васюта О.А. Проблеми екологічної стратегії України в контексті глобального розвитку. – Тернопіль, 2001. – 600 с.

Новою школою «комуністичного виховання» радянських людей стали п'ятирічки, які знаменували певні етапи в трансформації багатуокладної економіки в соціалістичну, зміни в побуті і культурі. Завершення чергової, сьомої п'ятирічки створило умови для виконання наступних – восьмої, дев'ятої, десятої, одинадцятої, дванадцятої – з метою дальшого формування народногосподарського комплексу країни. Як зазначено в офіційній доктрині, зростання масштабів виробництва і значні зміни соціальної структури суспільства прискорили процес «зближення двох форм соціалістичної власності», ліквідації відмінностей між класами, а також між містом і селом, розумовою і фізичною працею. Офіційна пропаганда стверджувала, що зміни в економічному і соціальному житті країни поліпшили географічне розміщення продуктивних сил, зміцнили господарство республік і районів. Різко збільшилися масштаби виробництва й будівництва великих і середніх підприємств. В усіх галузях економіки Української РСР зростали одиничні потужності, особливо в енергетиці, машинобудуванні, радіоелектроніці, приладобудуванні, хімічній, нафтогазовидобувній промисловості²¹. Усе це в повному обсязі стосувалося й економічного життя Західного регіону України.

У 1957 р. у західних областях Української РСР створено два економічно-адміністративні райони: Львівський (Волинська, Львівська, Рівненська, Тернопільська обл.) і Станіславський (Дрогобицька, Закарпатська, Станіславська, Чернівецька обл.). На зміну надмірній управлінській централізації пропонували оперативне керівництво промисловими підприємствами й будівельними організаціями. Спершу це сприяло подоланню міжвідомчих бар'єрів, що стримували ініціативу місцевих органів влади зі створення нових підприємств, дало змогу розв'язувати комплексні питання розбудови економіки Західного регіону республіки.

Львівський економічний район спеціалізувався на машинобудуванні, приладобудуванні, металообробній, хімічній промисловості, промисловості будівельних матеріалів, вугільній, нафтопереробній, газовій, цементній, а також легкій та харчовій. Темпи промислового приросту району на початку 1960-х рр. були набагато вищі за середні в республіці. Приріст валової продукції на підприємствах, підпорядкованих раднаргоспу, в 1961 р. збільшився у 2–4 рази порівняно з 1955 р. На території Львівського економічного району працювало 347 великих промислових підприємств, більшість з яких обслуговували оборонний комплекс²².

У промисловому комплексі Станіславського економічного району важливу роль відігравали гірничодобувна (видобування нафти, газу, солей), лісова і деревообробна, харчова і легка промисловість. До складу Станіславського економічного району входило 100 підприємств і 37 будівельно-монтажних організацій, якими керували 6 галузевих управлінь. Загалом відбувалося укрупнення дрібних фабрик і заводів, що дало змогу впроваджувати нові технології, технологічні та предметні спеціалізації, ефективніше використовувати основні та обігові фонди²³. У 1963 р. в УРСР видобували 4713 тис. т нафти, зокрема в Івано-Франківській обл. – 2495 тис. т, Полтавській – 747 тис., Чернігівській – 667 тис., Сумській – 477 тис., Львівській – 213 тис., Харківській – 104 тис. т²⁴.

Видобування нафти супроводжувалося виходом супутнього газу. У 1946 р. виходить постанова Раднаркому СРСР про будівництво першого в УРСР магістрального

²¹ Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898–1986). – [9-е изд., дополн. и испр.]. – Т.11: 1966–1970. – Москва, 1986. – 574 с.

²² Івонін І.П. Львівський економічний адміністративний район. – Т.8. – К., 1962. – С.345.

²³ Там само. – С.346.

²⁴ Нефтедобывающая и газовая промышленность СССР: Статистический сборник. – Москва, 1966. – С.20–21.

газопроводу «Дашава – Київ» довжиною 512 км, який було здано в експлуатацію 17 листопада 1948 р., а пізніше продовжено в напрямку на Брянськ і Москву. Після здачі в експлуатацію газопроводу у Львові створюється об'єднання «Укргаз», до складу якого ввійшли всі експлуатаційні управління газової промисловості регіону. На базі Стрийського експлуатаційного управління організовують трест «Укргазвидобування». До 1960-х рр. основним джерелом газу в республіці були родовища Прикарпаття, які не містили вуглеводневого конденсату. Зі введенням в експлуатацію нового газоконденсатного родовища у Шебелинці виникли труднощі в підготовленні газу до подальшого транспортування²⁵.

Незважаючи на наявність значних запасів енергетичних ресурсів (нафти, газу, вугілля, гідроенергоресурсів), на базі яких можна було споруджувати великі електростанції, їх потужність на Західній Україні становила всього 3% потужності електростанцій всієї довоєнної Польщі. Дрібні, «карликові» електростанції (970 станом на 1940 р., з яких 70% – з одиничною потужністю до 15 кВт, загальна потужність цих електроустановок становила всього 3,4% всієї потужності електростанцій) не могли забезпечити електроенергією навіть ті нечисленні промислові підприємства, які діяли у цей період. Лише три електростанції мали потужність понад 10 тис. кВт. До них належали Львівська, збудована 1910 р. з метою забезпечення енергією трамвайного й комунального господарства, Бориславська – для задоволення потреб нафтового району, і Чернівецька. Ще в 1952 р. розпочалося будівництво Добротвірської ДРЕС, що мала працювати на львівсько-волинському вугіллі. У 1952–1955 рр. запустили один турбогенератор потужністю 25 тис. кВт, пізніше ще кілька – потужністю 50 і 100 тис. кВт, а в 1963 р. – 150 кВт. Добротвірська електростанція досягла потужності 550 тис. кВт – майже у шість разів більше, ніж потужність усіх електростанцій Західної України дорадянського періоду. У 1950 р. стартувало будівництво Тербле-Рікської ГЕС у Закарпатській обл. потужністю 27 тис. кВт²⁶.

Спорудження Тербле-Рікської ГЕС, значної кількості колгоспних гідро- й теплоелектростанцій, а також реконструкція Ужгородського енергокомбінату значно підвищили енергозабезпеченість області. Електрифікація сіл Закарпаття почалася тільки після закінчення Другої світової війни, а вже на початку 1960-х рр. більшість їх було електрифіковано. Велику роль у цьому відіграли сільські гідроелектростанції, зокрема Углянська ГЕС, Тур'я-Реметська ГЕС на р. Туриці та ін. В області налічувалося понад 20 сільських ГЕС²⁷.

Закарпаття багате на водні ресурси. На область припадає приблизно 15% потенціальної потужності річок України, хоча за площею вона становить трохи більше ніж 2% території держави. Потенціальні гідроенергетичні ресурси Закарпаття оцінювали приблизно у 700 тис. кВт, адже 80% території краю зайнято гірськими пасмами та передгір'ями Карпат, які перетинаються численними гірськими річками, струмками, потоками. Найбільші потенціальні запаси водної енергії містять Тересва, Тербля, Ріка, Уж і Латориця. На деяких ділянках цих річок потенціальна потужність перевищувала 1000 кВт на 1 км. Ця обставина давала можливість майже в усіх районах області використовувати гідроресурси для одержання електроенергії²⁸.

²⁵ Малаярчук О.М., Гнип І.Я., Давидович С.Н., Когут О.В. Індустріалізація західного регіону УРСР (на прикладі Львівської та Івано-Франківської областей) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Серія «Історія». – Вип.1. – Ч.1. – Тернопіль, 2019. – С.164.

²⁶ Петровський М.І., Гриновець І.О., Луцик І.О., Михайлов В.І. Розквіт економіки західних областей УРСР (1939–1964 рр.). – Л., 1964. – С.76.

²⁷ Питання розвитку продуктивних сил Львівського і Станіславського економічних адміністративних районів. – Вип.1. – К., 1960. – С.173.

²⁸ Там само. – С.170.

На початку 1960-х рр. у західних областях Української РСР було досягнуто успіхів у концентрації виробництва електроенергії на районних електростанціях. Понад 70% загальної кількості виробленої електроенергії припадало на цю категорію електростанцій (Добровірська, Львівська, Чернівецька, Івано-Франківська, Жидачівська та інші – всього 26). Як енергетичне паливо використовували дешеві місцеві ресурси: природний газ, львівсько-волинське й донецьке вугілля, буре вугілля Коломийського та Закарпатського родовищ, мазут, а також частково нафту, торф²⁹.

Від 1962 р. в Івано-Франківській обл. велося будівництво Бурштинської ДРЕС проектною потужністю 1800 тис. кВт. Перший енергоблок потужністю 200 тис. кВт достроково введено в експлуатацію в 1965 р. (уперше у країні за 29 місяців). Раніше за встановлений термін було запущено другий і третій енергоблоки. Прискорене введення в експлуатацію енергопотужностей на Бурштинській ДРЕС ліквідувало гострий дефіцит електроенергії, що спостерігався у Львівській, Івано-Франківській і Закарпатській обл., забезпечило стабільний відпуск електроенергії у країні РЕВ³⁰. Відповідно до наказу Міненерго СРСР №191/Р від 3 червня 1975 р., Бурштинська ДРЕС мала бути прийнята державною комісією в експлуатацію наступного року³¹.

У 1960-х рр., поряд із Бурштинською ДРЕС, тривало спорудження Калуської й Надвірнянської теплоелектроцентралей. Запуск енергоблоків дав поштовх розвитку машинобудування. Із відповідних підприємств Івано-Франківщини першим 30 квітня 1944 р. відновив роботу Станіславський паровозоремонтний завод, де відкрився ливарний цех. Станіславський машинобудівний завод у 1945 р. налагодив випуск запасних частин для тракторів і військової техніки. Коломийський завод сільськогосподарських машин виготовляв подрібнювачі грубих кормів (січкарні). У 1958 р. підприємство першим у СРСР освоїло випуск грейдерних навантажувачів – машин, призначених для механізації трудомісткого навантажування на транспортні засоби зеленої маси, соломи, силосу, різноманітних сипких матеріалів. Станіславський приладобудівний завод було створено у середині 1950-х рр. на базі двох дрібних підприємств, які виготовляли ваги, водяні насоси і різне литво. У середині 1958 р. він налагодив випуск промислових газових ротаційних лічильників РС-100. Через рік завод освоїв виробництво потужних лічильників РС-600, а на початку 1960-х – глибинних манометрів для нафтової промисловості. У цей період було також реконструйовано авторемонтний завод у Станіславі та підприємство «Нафтобурмаш» у Калуші³².

Швидке впровадження у виробничі процеси електроенергії забезпечило технічний прогрес у машинобудуванні та інших галузях промисловості. Металообробна індустрія Західної України в дорадянський період складалася з «карликових», кустарного типу підприємств, що використовували ручну працю. У 1937 р. у цій галузі налічувалося 33 підприємства, серед яких 9 – з кількістю робітників до чотирьох, 14 – до дев'яти, 6 – до чотирнадцяти, 3 – до п'ятдесяти, і лише на 1 підприємстві працювали двісті робітників. Машини й устаткування привозили з-за кордону та з інших районів Польщі³³.

У першому післявоєнному п'ятирічному плані було поставлено завдання перетворити Львів на великий індустріальний центр України. У 1946 р. почали випуск продукції заводи «Львівсільмаш», інструментальний, телеграфної апаратури.

²⁹ Петровський М.І., Гриновць І.О., Луцук І.О., Михайлов В.І. Розквіт економіки... – С.76–77.

³⁰ Державний архів Івано-Франківської обл. (далі – ДАІФО). – Ф.П-1. – Оп.1. – Спр.3093. – Арк.55.

³¹ Там само. – Спр.4048. – Арк.98.

³² Бубен О., Головатий М., Стоєвський К., Федунків З. Літопис ВАТ «Прикарпаттяобленерго»: Віхи історії. Події та люди. – К., 2005. – С.70.

³³ Ковальчак Г.І. Економічний розвиток західноукраїнських земель. – К., 1988. – С.145.

У 1948 р. став до ладу завод автонавантажувачів, а в 1950 р. – автобусний. На базі заводу вимірювальних приладів організовано телевізорний завод, який у 1958 р. розпочав масовий випуск телевізорів й осцилографів для військових потреб³⁴.

Перед машинобудівною промисловістю західних областей УРСР стояло завдання скоротити на низці підприємств номенклатуру виробів і зосередити зусилля на випуску однорідної продукції на невеликій кількості спеціалізованих підприємств. Серед заводів, які підлягали перепрофілюванню і спеціалізації, можна назвати львівські – автобусний, автонавантажувачів, механічний №7, «Метал» (пізніше мотолосипедний), сільськогосподарських машин, а також Луцький авторемонтний (машинобудівний). У цих умовах головним завданням було звільнення машинобудівних заводів від виробництва продукції, що не відповідала їх профілю. Луцький машинобудівний завод у 1961 р. спеціалізувався на випуску автокузовної продукції, зокрема автолавок, авторефрижераторів і рефрижераторів-причепів. Ця спеціалізація дала можливість упродовж 1961–1962 рр. збільшити виробництво валової продукції у 12 разів зі зростанням основних фондів лише у 2 рази. На Станіславському приладобудівному заводі та Коломийському заводі сільськогосподарського машинобудування в 1960 р. механічний привід повністю замінили електричним. З електрифікацією технологічних процесів змінилася технологія оброблення, значно скоротилася кількість операцій.

Ключове значення для подальшого технічного прогресу й підвищення продуктивності праці мала модернізація застарілого обладнання. Модернізацією називали оновлення робочого обладнання з метою повної або часткової його ліквідації. Незважаючи на велику кількість напрямів модернізації, на нашу думку, доцільно зупинитися на двох – технологічних та експлуатаційних. Технологічна модернізація спрямована на зміну технології виробництва, а експлуатаційна – на поліпшення технічних показників. До другої категорії належить, зокрема, модернізація з метою автоматизації. Автоматичні потокові лінії найкраще себе зарекомендували на автобусному, автонавантажувальному, інструментальному заводах. Практика львівських підприємств засвідчувала, що продуктивність обладнання після модернізації зростає на 30–50%. Передова техніка й технологія виробництва мали поєднуватися зі спеціалізацією. Велику увагу приділяли спеціалізації у приладобудівній і радіоелектронній промисловості³⁵.

На території Львівської обл. концентрувалися заводи оборонної промисловості країни, що випускали військову продукцію. Головним напрямом було виготовлення радіотехнічної апаратури. Завод №797 Міністерства авіаційної промисловості СРСР створено на базі ремонтних майстерень відповідно до постанови Держкомітету оборони №7133 від 13 грудня 1944 р. для ремонту літаків у безпосередній близькості до лінії фронту. Завод ремонтував бойові, транспортні літаки. Згідно з указом уряду від 22 грудня 1951 р., завод передано Міністерству промислових засобів зв'язку для організації випуску радіотехнічної продукції. У 1959–1965 рр. на ньому було налагоджено випуск 72 найменувань радіотехнічної апаратури. Завод перетворився в головне підприємство з виробництва бортової телеметричної апаратури для штучних супутників Землі і космічних об'єктів. У 1958 р. він освоїв серійний випуск радіотехнічного обладнання для ракетної техніки³⁶.

У Львівській обл. у 1966 р. всі заводи Міністерства радіоелектронної, приладобудівної й електротехнічної промисловості виконали план виробництва за

³⁴ Державний архів Львівської обл. (далі – ДАЛО). – Ф.П-3. – Оп.9. – Спр.218. – Арк.12.

³⁵ Там само. – Спр.231. – Арк.10.

³⁶ Там само. – Спр.229. – Арк.4.

всіма технічно-економічними показниками. План випуску телевізорів становив 272 000 одиниць, а випущено було 279 874, зокрема марки «Огонёк» – 258 442 (з них 1573 на експорт), «Електрон» – 21 432 (у тому числі 6940 на експорт)³⁷.

Відомим у республіці й далеко за її межами став Львівський телевізійний завод, побудований за роки семирічки. У 1965 р. показники випуску основної продукції було доведено до 150 тис. телевізорів за рік. Понад контрольні цифри семирічного плану вироблено 435 тис. телевізорів на суму 102 млн руб. Якщо в 1958 р. обсяг промислового випуску становив 3,8 млн руб., то в 1965 р. – 67 млн руб. За семирічку виготовлено 1155 тис. телевізорів замість передбачених державним планом 720 тис. За цей період продуктивність праці зросла в 1,8 раза, а собівартість продукції знизилася на 57%. Завод отримав прибутку майже 82 млн руб., витрати на реконструкцію окупилися за рік. Одним із перших у країні завод запровадив масовий випуск телевізорів з єдиним ритмом без проміжних складальних операцій завдяки створенню 22 конвеєрних ліній у системі підвісних доріг. Це зв'язало в єдине ціле весь технологічний комплекс збирання, монтажу, регулювальних робіт. Виконуючи завдання механізації й автоматизації виробничих процесів, завод за семирічку виготовив і впровадив у виробництво 620 одиниць нестандартного технологічного обладнання та 283 одиниці нестандартних вимірювальних установок³⁸. У 1968 р. питома вага Української РСР у випуску телевізорів у СРСР становила 22,2%, за їх виробництвом республіка посідала друге місце після Російської РФСР³⁹.

Львівський завод автотранспорту був єдиним у країні підприємством з випуску автотранспорту із двигунами внутрішнього згорання. Значну частину продукції становили спеціальні гідрокрани. Потужність заводу в 1966 р. дозволяла виготовляти 7200 машин за рік (план – 8200, а заявки на машини – 19 300)⁴⁰. Слід зазначити, що в цей період механізація й автоматизація збиральних операцій на машинобудівних і приладобудівних підприємствах стали магістральними шляхами.

У лісовій і деревообробній промисловості впроваджували нові підходи. Замість сокири та ручної пили, що були основними інструментами лісорубів, лісозаготівельні підприємства оснащували електро- й бензопилами, пересувними електростанціями, електролебідками, навантажувальними кранами, трелювальними тракторами, лісовозними автомашинами. Сезонні лісозаготівельні підприємства перетворилися на постійні, з кадрами робітників та інженерно-технічних працівників. Зі зростанням лісової промисловості швидкими темпами розвивалися паперова та деревообробна галузі. Велике значення мав побудований у 1951 р. картонно-паперовий комбінат у Жидачеві на Львівщині, на якому того року працювало 16% всіх робітників паперової промисловості УРСР і вироблялося 43% паперу й картону. У 1952 р. побудовано картонну фабрику в Рахові (Закарпаття), яка за потужністю дорівнювала картонній фабриці у Львові та целюлозно-паперовому комбінату в Кохавині (Львівська обл.)⁴¹.

Найбільшими підприємствами в західних областях УРСР стали деревообробні – Костопільський домобудівельний комбінат, заново побудовані Мукачівський меблевий, Чинадіївський і Нововолинський деревообробні комбінати, Рава-Руський

³⁷ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф.1. – Оп.24. – Спр.6334. – Арк.53.

³⁸ ДАЛО. – Ф.П-3. – Оп.9. – Спр.229. – Арк.10.

³⁹ Макарова О., Чупрова Ю. Народное хозяйство СССР в 1968 г.: Статистический ежегодник. – Москва, 1969. – С.132.

⁴⁰ ДАЛО. – Ф.П-3. – Оп.9. – Спр.229. – Арк.44.

⁴¹ Петровський М.І., Гринюць І.О., Луцик І.О., Михайлов В.І. Розквіт економіки... – С.128.

шпалопросочувальний завод і лижна фабрика у Львові. У декілька разів було збільшено потужності багатьох інших деревообробних підприємств, проведено їх укрупнення. Це значно поліпшило організацію виробництва, дало змогу розширити використання виробничих потужностей. На базі 35 деревообробних підприємств організовано 13 деревообробних виробничих об'єднань, таких, як «Стрий», «Дністер», «Борислав», «Львів» та ін. Із кількох окремих меблевих фабрик Львова створено першу у СРСР меблеву фірму «Карпати».

Від 1959 р. в Українській РСР діяли комплексні лісові підприємства: у 22 областях – лісгоспази у складі Мінлісгоспу УРСР, а в гірських лісах Закарпатської, Івано-Франківської, Чернівецької обл. – лісокомбінати у складі Мінліспрому УРСР. Об'єднання лісового господарства, лісозаготівлі й переробки деревини в рамках одного адміністративного господарського органу створило необхідні передумови для їх швидкого та успішного розвитку. Уперше у СРСР було створено комплексні підприємства – лісокомбінати, які виконували всі роботи – від сівби до деревообробки, а у Волинській, Львівській, Рівненській, Тернопільській обл. – лісгоспази.

Лісова і деревообробна промисловість посідала одне з провідних місць серед галузей промисловості західних областей республіки. Лісова площа Івано-Франківщини становила 42,3%, а кількість виробленої продукції на середину 1970-х рр. перевищувала 12%. У 1965 р. заготовлено і вивезено 1 млн 670 тис. м³ лісу, тоді як на початок семирічки цей показник становив 2 млн 700 тис. м³ на рік⁴². Обсяги фактичної рубки з кожним роком зменшувалися, а також скорочувалося вивезення деревини із західних областей республіки. Лісовий фонд республіки становив більш як 1% від загальносоюзного, а використовувалося в УРСР 10% лісоматеріалів СРСР (з 30 млн м³ завозилося 21 млн м³)⁴³.

Івано-Франківщина розташована в центрі Західного регіону УРСР, між Закарпатською і Чернівецькою обл. У 1959 р. на її території було створено два наукових заклади, що спеціалізувалися на лісовому господарстві, – Карпатський філіал Українського науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісомеліорації ім. акад. Г.М.Висоцького (УкрНДЛІГА) і проектно-конструкторський технологічний інститут Міністерства лісової і деревообробної промисловості УРСР (ПКТІ). У 1974 р. у в останньому працювали 560 осіб (у тому числі 440 інженерів і техніків), троє з яких мали наукові ступені. Обсяг проектно-конструкторських робіт становив 710 тис. руб., науково-дослідних – 495 тис. руб. УкрНДЛІГА мав 17 штатних працівників (зокрема 14 науковців), обсяг науково-дослідних робіт становив 200 тис. руб. Ці установи створили цілу низку науково-дослідних і проектно-конструкторських розробок, невелика частина яких знайшли своє призначення⁴⁴.

У складі об'єднання «Прикарпатліс» основною виробничою одиницею був лісокомбінат. Дванадцять лісокомбінатів Івано-Франківської обл. охоплювали як лісове господарство з переробкою дикорослих плодів, ягід, грибів, так і лісозаготівлі та підрозділи з глибокої переробки деревини й виробництва меблів. До складу об'єднання входили три меблевих підприємства, завод із виготовлення нестандартного обладнання та нової техніки, госпрозрахункове будівельне управління. Лісова й деревообробна промисловість Івано-Франківщини сформувалася як єдиний господарський комплекс із підпорядкуванням профільному республіканському відомству та союзному Міністерству лісової, целюлозно-паперової й деревообробної промисловості. Аналогічні структури мали Закарпатська, Чернівецька обл.

⁴² ДЛІФО. – Ф.П-1. – Оп.1. – Спр.3070. – Арк.52–53.

⁴³ ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.2577. – Арк.42.

⁴⁴ ДЛІФО. – Ф.П-1. – Оп.1. – Спр.3927. – Арк.74–75.

Багаторічний досвід підтвердив, що за такого підходу найбільш активно розвивалося лісове господарство, яке слугувало базою для всіх інших виробничих підрозділів. На різні потреби, особливо на прорідження, прохідні і санітарні рубки, регулювання гірських потоків, будівництво доріг, лісових кордонів, пунктів збирання й переробки продукції побічного використання, мостів та інших споруд, використовували, крім бюджетних коштів, значні фінансові й матеріальні ресурси від діяльності переробних галузей. Із 1980-х рр. ворохтянці почали здійснювати первинну переробку плодів, ягід, лікарської сировини. Щороку з їх конвеєра сходило близько 900 т соків та напівфабрикатів, що становило третину продукції лісокомбінату. У лісництвах облаштовували ставки, зводили мисливські будиночки та будинки відпочинку⁴⁵. Лише в межах одного лісокомбінату від бджільництва можна було отримати протягом року до 37 т товарного меду⁴⁶, продаж продукції тваринництва сягав 44,7 тис. руб.⁴⁷

За 23 роки на розвиток лісового господарства було використано додатково 66 млн руб. Як наслідок, Карпати з 1963 р. планомірно заліснювалися, в 1968 р. ліквідовано розрив між вирубкою і посадкою, а з 1980-х рр. приріст лісу перевищував його рубку. Усього висаджено 220 тис. га лісів (82%) – переважно швидкорослі й технічно цінні породи. З 1 га покритої лісом площі в 1983 р. використовували 3,9 м³ деревини за середнього приросту 5,1 м³. Створений потенціал лісового господарства значно поліпшив екологічну ситуацію у Карпатах, а також дозволив необхідними темпами розвивати потужну глибоку переробку деревини, особливо низькосортної і відходів, які раніше не використовувалися. Якщо в 1960 р. на лісозаготівлі припадало 53% валового виробництва, на деревообробку – 30%, на виробництво меблів – 17%, то 1982 р. ці показники становили, відповідно, 14%, 40% і 46%⁴⁸. Слід зауважити, що найбільшої шкоди лісам Карпат було завдано в післявоєнний відбудовчий період промисловості республіки.

1 лютого 1985 р. колектив об'єднання «Прикарпатліс» достроково виконав завдання чотирьох років п'ятирічки з виробництва і реалізації продукції, а також щодо продуктивності праці. Додатково випущено продукції на 34,3 млн руб. Темпи зростання виробництва становили 28,2% (при завданні – 22,8%), продуктивність праці підвищилася на 24,1% (при завданні – 20,4%). При цьому зекономлено 445 тис. м³ умовних лісоматеріалів. З метою подальшого поглиблення предметної і технологічної спеціалізації меблевого виробництва проведено реконструкцію Надвірнянського заводу ДСП з доведенням потужності зі по тис. м³ плит у рік до 140 тис.⁴⁹ На цей час сформувався стабільний виробничий колектив – більше 40 тис. працівників. В області була розроблена і здійснювалася науково-виробнича програма «Ліс». За два з половиною роки п'ятирічки обсяг виробництва становив 21,8% при завданні 15,3%, продуктивність праці збільшилася на 14,8% при плані 13,4%, 72% меблів виготовлялося зі знаком якості⁵⁰.

За роки п'ятирічки випуск продукції на 1 га лісової площі у 1984 р. становив 591 руб. (проти 446 руб. у 1980 р.), а виробництво продукції в перерахунок на 1 м³ заготовленої деревини – 282 руб. (проти 224 руб. у 1980 р.). Випуск товарів народного споживання збільшився на 36,6% і становив 55,7% у загальному

⁴⁵ Нагірний М. Ворохта – перлина Карпат: Матеріали до історії. – Івано-Франківськ, 2007. – С.80.

⁴⁶ ДАІФО. – Ф.Р-296 сч. – Оп.2. – Спр.1464. – Арк.1.

⁴⁷ Там само. – Спр.3719. – Арк.1.

⁴⁸ ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.2577. – Арк.31–32.

⁴⁹ ДАІФО. – Ф.П-1. – Оп.1. – Спр.5104. – Арк.40.

⁵⁰ ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.2577. – Арк.35.

обсязі виробництва. Щорічний приріст деревини сягав 5,1 м³ на га, а вирубка – 3,6. Значну увагу приділяли додатковому користуванню лісом. З початку п'ятирічки заготовлено і перероблено дикорослих плодів, ягід, лікарських рослин на 17,7 млн руб., у середньому з 1 га площі отримано продукції на 9,31 руб. у рік⁵¹. При цьому потрібно враховувати, що в радянській системі звітності вдавалися до приписок, щоб «правильно» прозвітувати «нагору» про успіхи. Проте досягнення все ж були очевидними.

Незважаючи на достатнє забезпечення підприємств галузі власними лісовими ресурсами, лісозбут продовжував планувати об'єднанню «Прикарпатліс» надходження деревини з північних районів країни і одночасно постачання власної деревини іншим областям республіки. Так, у 1981 р. її завіз становив 89,3 тис. м³, вивіз – 94 тис. м³, у 1982 р. – відповідно, 76,3 і 179,7, у 1983 р. – 79,3 і 169,7, у 1984 р. – 106,2 і 175,5 і т. д. Для організації завозу наведених об'ємів деревини потрібно було задіяти 7 тис. залізничних вагонів, а для вивозу – 12 тис. Транспортні та інші витрати на використання 2 тис. вагонів становили близько 4 млн руб. у середньому на рік⁵².

Завдяки розширенню і реконструкції виробничих потужностей за роки п'ятирічки отримано приріст виробництва меблів в обсязі 36,2 млн руб., в тому числі 23,9 млн руб. внаслідок технічного переоснащення і 11 млн руб. від виробництва стружкових плит. Значне зростання ефективності використання деревини забезпечило інтенсивний розвиток її хіміко-механічної переробки. Збільшення обсягів виробництва стружкових плит уможливило використання з технологічною метою понад 2 млн м³ низькосортної деревини від рубок лісу, залишків і відходів деревообробки, що дало змогу зекономити 442 тис. м³ умовної ділової деревини⁵³.

У досліджуваній період лісокомбінати були озброєні найновішими на той час досягненнями радянської техніки й науки. Вони здійснювали цілий комплекс лісогосподарських, лісозаготівельних і деревообробних робіт. Раціональне господарювання давало чималі прибутки, частину яких спрямовували на розвиток соціально-культурної сфери та інфраструктури довколишніх сіл і селищ. Цей досвід потрібно пропагувати й використовувати на практиці.

Найстарішою галуззю промисловості Західного регіону України, поряд з лісоробками, вважаються нафтопромисли, започатковані в першій половині XIX ст. У повоєнний відбудовчий період свердловини було відновлено і частково реконструйовано. Радянська влада створила геологічну службу – Карпатський науково-дослідний інститут нафти. У загальному видобутку нафти в СРСР питома вага прикарпатської нафти була незначною, але її роль у народному господарстві Української РСР надзвичайно велика. Західноукраїнський нафтогазовий район розташований на значній відстані від основних нафтових регіонів СРСР. Наявність власних родовищ давала змогу відмовитися від нераціонального завезення нафтопродуктів з віддалених місцевостей⁵⁴.

Унікальність нафтових родовищ Прикарпаття полягає у великому вмісті розчиненого газу у пластовій нафті. У нафтовидобувній промисловості СРСР досвід розроблення таких родовищ був недостатнім, і, відповідно, динаміка основних параметрів, обґрунтована науково-дослідними інститутами, лише досліджувалася⁵⁵.

⁵¹ ДАІФО. – Ф.П-1. – Оп.1. – Спр.5104. – Арк.49.

⁵² Там само. – Арк.66–67.

⁵³ Там само. – Арк.50.

⁵⁴ Nafta i Gaz Podkarpacka. Нафта і газ Прикарпаття. – Краків; К., 2004. – С.370.

⁵⁵ Бойко Г.Ю., Братичак М.М., Досин Г.Д., Колодій В.В., Круглов С.С. Українська нафтогазова наука: 1899–1999. – Л., 1999. – С.50.

Формування одного з найбільших нафтогазовидобувних підприємств Івано-Франківщини – Долинського розпочалося 30 серпня 1950 р. в умовах ліквідації аварії, що сталася під час буріння розвідувальної свердловини №1. Зважаючи на поступове розбурювання площі свердловин і збільшення видобутку нафти, було створено дільницю, яка у 1952 р. виросла до укрупненого Долинського нафтопромислу №1. У 1957 р. на її базі організовано нафтопромислове управління «Долинанافتа», перетворене 1970 р. в нафтогазовидобувне управління «Долинанافتогаз»⁵⁶. На долинському нафтопромислі в 1958 р. вперше у СРСР було впроваджено прогресивний метод видобутку нафти – однією свердловиною з двох горизонтів. Долинський нафтопромисел за короткий час посів перше місце в республіці, його нафта мала найнижчу собівартість. У 1958 р. було також реконструйовано і розширено нафтопереробний завод у Надвірній. Зокрема, введено в експлуатацію електрознесолювальну і бітумну установки, парафіновий цех, атмосферно-вакуумну установку. Із введенням в дію лінії електропередач Стрий – Івано-Франківськ – Надвірна і підключенням до неї Надвірнянського нафтопереробного заводу майже у 18 разів збільшилася електроозброєність праці. Це дозволило механізувати процеси розливання і навантажування нафти, бітуму, парафіну⁵⁷.

Підготовка газових ресурсів західних областей України завершилася введенням у розробку в 1956 р. потужного газового родовища Більче-Волиця, з якого було видобуто близько 40 млрд³ газу. Воно розташоване на північний схід від м. Стрий і за 8 км від Угерського газового родовища. За величиною запасів воно виявилось найбільшим на Прикарпатті. Крім того, було відкрито такі газові родовища, як Свидницьке і Північна Медениця у Львівській обл. і Косівське в Івано-Франківській. У ці роки були розвідані два нових газових родовища – Рудківське і Кадобнинське з вільним дебітом свердловин від 200 до 600 тис. м³ на добу. Видобуток з прикарпатських родовищ зростав величезними темпами, і у 1955 р. вони давали 48% союзного газу⁵⁸.

На природному газі працювали Дашавський сажовий завод, Миколаївський та Здолбунівський цементні заводи, Роздольський гірничохімічний і Жидачівський паперово-картонний комбінат, Львівська електростанція, підприємства інших галузей промисловості. Газове паливе мало значні переваги і для електростанцій. Зменшувалися питомі витрати палива на виробництво електроенергії завдяки ліквідації втрат при зберіганні на складах, підвищувався коефіцієнт корисної дії котлів і знижувалися витрати електроенергії на власні потреби електростанцій, вивільнявся персонал, зайнятий підготовкою твердого палива для спалювання. З кожним роком усе більших масштабів набувало використання природного газу на комунально-побутові потреби населення міст і сіл⁵⁹.

Історія розвитку озокеритної промисловості на Прикарпатті тісно пов'язана з історією нафтопромислу. Виходи озокериту трапляються в районах видобутку нафти. Через те, що практична цінність озокериту («земної смоли», «сала») не була відома, на нього не звертали серйозної уваги. Крім бориславських озокеритових промислів, на Прикарпатті видобували озокерит у районі Трускавця, Старуні і Дзвиняча. Кустарний озокеритовий промисел існував також деякий час на родовищах Полянця і Небилів. Упродовж усього післявоєнного періоду озокеритова

⁵⁶ Мисювич Р. Становлення нафтогазовидобувного управління «Долинанافتогаз» // З історії Долини. – Вип. V. – Долина, 2012. – С. 168–169.

⁵⁷ Бубен О., Головатий М., Стоєвський К., Федунків З. Літопис ВАТ «Прикарпаттяобленерго»... – С. 69.

⁵⁸ Марчук Я.С., Кляк Б.О., Жук В.І. Історія газової промисловості України у спогадах сучасників. – К., 2008. – 320 с.

⁵⁹ Ковалчак Г. Розвиток соціалістичної промисловості в західних областях УРСР // Український історичний журнал. – 1976. – №7. – С. 39–40.

промисловість Прикарпаття широко й активно розвивалася. У Бориславі і Дзвинячі було побудовано нові шахти і відновлено старі. Якщо в 1946 р. видобували 852 т озокериту, то в 1967 р. – 1236 т⁶⁰. Озокерит, або гірський віск, нафтового походження належить до рідкісних корисних копалин (речовина вирізняється високими ізоляційними властивостями, хімічно нейтральна щодо води, кислот і лугів, має високу температуру плавлення і значну еластичність). Найбільш багатими родовищами були Бориславське і Дзвиняцьке. За запасами озокериту прикарпатські родовища у 1959 р. посідали перше місце в СРСР⁶¹.

Швидкі темпи розвитку нафтогазової промисловості забезпечувала техніка, що працювала на електричних приводах. Якщо раніше проходження нових свердловин за добу вимірювалося сантиметрами, то тепер нові потужні турбінні бурові верстати дали можливість заглиблюватися на десятки метрів. Надзвичайно продуктивний турбінний спосіб буріння дозволяв здавати свердловини в експлуатацію раніше визначених графіків. З року в рік збільшувалася кількість автоматики, яка приводилася в дію електрикою. Електричні двигуни повністю витіснили парові. На зміну примітивним способам буріння прийшли досконаліші – роторний і турбінний, алмазне долото. Разом з тим, у разі застосування електробуру буріння глибоких нафтових і газових свердловин відбувалося у кілька разів швидше порівняно з турбінним і роторним способами. Пробурені на велику глибину свердловини уможливили введення в експлуатацію запасів нафти на глибоких горизонтах – 5 тис. м. За роки радянської влади методи видобутку нафти докорінно змінилися.

У 1965 р. на Прикарпатський район припадало 46,2%, а в 1970 р. – тільки 19% загальнореспубліканського видобутку нафти⁶². Видобування газу в Українській РСР у 1965 р. становило 36 млрд м³, або 24% від загальносоюзного⁶³.

Видобуток нафти і газу в УРСР з 1972 р. постійно знижувався. Видобуток української нафти не забезпечував потреби нафтопереробної промисловості республіки і Західного регіону. Згідно з планом у 1974 р., 60% сировини завозилося з інших районів Союзу⁶⁴. А в другій половині 1980-х рр. в економіці СРСР починається спад, який негативно вплинув і на стан нафтогазової промисловості.

За своєю потужністю газотранспортна система УРСР посіла друге місце в Європі після РРФСР. Через Україну газ транспортувався в 19 країн Центральної, Західної та Південної Європи об'ємом 120 млрд м³ на рік. Газотранспортну систему і нафтопереробні підприємства створено завдяки зусиллям багатьох поколінь працівників. Історія вітчизняної нафтогазової промисловості накопичила величезний досвід будівництва, експлуатації та управління її об'єктами. За ресурсами нафти Західний регіон України посідає провідне місце в державі. Найбільш перспективною з цього погляду є Івано-Франківщина, далі йдуть Львівська, Чернівецька, Волинська, Тернопільська та Рівненська обл.⁶⁵

Родовища нафти і газу Прикарпаття відкрили нові можливості для розвитку нафтохімії. Важливу роль у розвитку хімічної промисловості Західного регіону Української РСР відігравали газобензинові заводи, на яких використовували супутні нафтові гази Долинського і Битківського нафтопромислів, що були основним компонентом для виробництва цінних хімічних продуктів органічного синтезу.

⁶⁰ Стасів М.Ю. Нафта, газ і озокерит Прикарпаття. – К., 1959. – С.62.

⁶¹ Там само. – С.57.

⁶² Історія народного господарства Української РСР: У 3 т., 4 кн. – Т.3, кн.2. – К., 1987. – С.153.

⁶³ Марчук Я.С., Клюк Б.О., Жук В.І. Історія газової промисловості... – С.43.

⁶⁴ ДАІФО. – Ф.П-1. – Оп.1. – Спр.3927. – Арк.27–28.

⁶⁵ Стан, проблеми і перспективи розвитку нафтогазового комплексу Західного регіону України: Тези доповідей і повідомлень наук.-практ. конф. (Львів, 28–30 березня 1995 р.). – Л., 1995. – С.7.

До найпотужніших західноукраїнських нафтопереробних підприємств належали заводи в Дрогобичі, які було націоналізовано зі встановленням радянської влади у вересні 1939 р. Завод «Польмін» отримав назву Дрогобицького нафтопереробного №1, «Галіція» – Дрогобицького нафтопереробного №2. У повоєнні роки в Українській РСР було побудовано два заводи у містах Кременчук і Лисичанськ, реконструйовано і розширено заводи у Дрогобичі, Львові (Львівський дослідний нафтомаслозавод), Надвірній, Одесі і Херсоні, що сприяло зростанню проектних потужностей із переробки нафти, обсяги якої у 1990 р. досягли 62,5 млн т на рік⁶⁶.

Хімізацію народного господарства СРСР вважали магістральним напрямом, що послаблював залежність суспільства від природних факторів, здійснював переворот у сировинній базі виробництва. Хімія дозволяла прискорити розвиток економіки країни, республіки, регіону.

У післявоєнний період істотно розширилося хімічне виробництво у Львівській та Івано-Франківській обл. Всесоюзні міністерства прагнули розмістити шкідливі виробництва хімічної промисловості у Західному регіоні УРСР, де був надлишок трудових ресурсів. Сировинною базою хімічно-гірничої індустрії служили запаси різноманітних корисних копалин: самородної сірки Придністров'я, калійно-магнієвих солей Прикарпаття, алунітів і кам'яної солі Закарпаття. Сірчану промисловість було створено на базі Придністровського сірконосного району (територія Львівської і частково – Івано-Франківської обл.), де збудовано Роздільський гірничо-хімічний комбінат зі шкідливим для довкілля відкритим способом експлуатації. Одним із перших споживачів сірки став Бориславський хімічний завод, який використовував її для виробництва ультрамарину. Враховуючи великі потреби оборонної промисловості і частково сільського господарства країни в сірці, було споруджено Новояворівський гірничорудний комбінат⁶⁷.

Особливе значення прикарпатських родовищ калійних солей полягало в тому, що вони були основним природним джерелом для отримання різних видів сульфатно-калійних добрив у СРСР. Значні запаси сировини та їх безпосередня близькість до районів сільськогосподарського виробництва сприяли розбудові великої хімічної промисловості. Неподаляк курортного Трускавця споруджено Стебниківський калійний комбінат. Чималі кошти із всесоюзного бюджету було виділено на розширення виробничих потужностей калійного комбінату в Калуші, який заснували іноземні підприємці в ХІХ ст. У його складі з 1965 р. працювала фабрика з виробництва двоокису кремнію аеросилу. Для збільшення обсягів виробництва споруджено шахту ім. 50-річчя Жовтня (так «на вимогу колективу» перейменовано калійний рудник «Ново-Голинь») та Домбровський кар'єр, на якому калійну руду видобували небезпечним відкритим способом. У 1967 р. на Калуському хіміко-металургійному комбінаті вперше у СРСР уведено в експлуатацію хімічну фабрику з випуску безхлорних калійних добрив⁶⁸.

Упродовж 1964–1967 рр. у Львівському економічному районі було організовано виробництво азотних добрив. На базі потужностей із хімічної переробки прикарпатського природного газу в Рівному споруджено великий завод азотних добрив. У 1964 р. стала до ладу дослідна установка з виробництва сульфату амонію (зі вмістом азоту до 30%) із відходів парафінового виробництва на заводах об'єднання «Дрогобичнафтопереробка». Дослідні, а згодом промислові установки з одержання

⁶⁶ Братичак М.М. Від газолінових заводів Прикарпаття до сучасної нафтопереробної промисловості України // Нафтогазова галузь України. – 2013. – №2. – С.35.

⁶⁷ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.Р-2. – Оп.13. – Спр.2136. – Арк.203.

⁶⁸ Там само. – Ф.Р-582. – Оп.9. – Спр.4680. – Арк.50.

сульфату амонію з відходів основного виробництва почали споруджувати і на інших нафтопереробних підприємствах⁶⁹.

Розвиток і вдосконалення шахтного фонду у вугільній промисловості УРСР у 1960-ті рр. інтенсивно здійснювався в усіх басейнах республіки – Донецькому, Львівсько-Волинському та Дніпровському. Стратегічним напрямом економіки західноукраїнських областей був видобуток вугілля і забезпечення електростанцій паливом. Додатковим джерелом паливної сировини в республіці слугувало кам'яне вугілля Львівсько-Волинського басейну. У 1963 р. його видобуток становив понад 7 млн т, а в наступні роки – 15–20 млн т⁷⁰. Крім вугілля у Волинській обл. як паливо широко використовували торф. Три великі торфопідприємства – Гавчицьке, Ковельське та Підцаревицьке – виконували машинне видобування і брикетування торфу⁷¹.

Складовою частиною єдиного технологічного комплексу, формування якого мала забезпечити «Олефінова програма», було виробництво хлорвінілу і поліхлорвінілової смоли на об'єднанні «Хлорвініл» у Калуші. Про важливість цієї діяльності свідчить вітальний лист генерального секретаря ЦК КПРС Л.Брежнєва⁷².

Важливу роль у подальшому розвитку хімічної промисловості відіграли запаси менілітових сланців, родовища яких простягаються вздовж східного схилу Карпат на сотні кілометрів. Працівники Вигодського лісохімзаводу, Івано-Франківського проектно-конструкторського технологічного інституту та Інституту геології горючих копалин у 1963 р. провели термічну переробку 100 т менілітових сланців. Подібний експеримент із переробки карпатських сланців було виконано також на сланцепереробному комбінаті в естонському місті Кохтла-Ярве. Перелік продуктів, які можна одержати зі сланців, дуже широкий – від будівельних матеріалів до фармацевтичних виробів. Однак у державі не було єдиного центру, який взяв би на себе вирішення проблем комплексного перероблення карпатських сланців. За кордоном у той час вже працювали сланцепереробні комбінати, які випускали автомобільний бензин, мазут, зріджений газ⁷³.

У результаті планових пошукових досліджень, проведених в Івано-Франківському інституті нафти і газу на початку 1973 р., на території області було вперше виявлено «уранову мінералізацію в мідянистих пісковиках» протяжністю понад 100 км. Проведена науковцями розвідувальна робота підтвердила наявність урано-поліметалічного басейну на території Івано-Франківської та Львівської обл. У зв'язку з тим, що в них є домішки золота, срібла, цинку, свинцю, такі руди також вважаються цінною мінеральною сировиною⁷⁴.

Процес індустріалізації Західного регіону УРСР супроводжувався широкомасштабним будівництвом електростанцій, заводів, фабрик, реконструкцією і технічним переобладнанням робочих місць, що сприяло економічному розвитку регіону, зростанню зайнятості населення, створенню промислової бази на основі місцевих ресурсів. Економічний комплекс Західного регіону набув загальних визначальних рис радянської планової економіки. У другій половині XX ст. відбулися важливі зміни у структурі промислового потенціалу західних областей республіки. В тогочасній економіці поєднувалися два типи відтворення: з використанням екстенсивних

⁶⁹ Державний архів Рівненської обл. (далі – ДАРО). – Ф.П-400. – Оп.2. – Спр.2014. – Арк.12.

⁷⁰ ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.78. – Арк.13.

⁷¹ ДАРО. – Ф.П-400. – Оп.2. – Спр.2456. – Арк.105.

⁷² Тепла зустріч на радянській землі. Дружні переговори у сердечній обстановці // Радянська Україна. – 1974. – 27 вересня.

⁷³ Карпатська цілина // Прикарпатська правда. – 1966. – 15 жовтня.

⁷⁴ ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.899. – Арк.3–5.

(експлуатація нових природних багатств, трудових ресурсів) та інтенсивних джерел зростання, що вдосконалювало структуру виробництва й систему управління. Західний регіон УРСР розвивався прискореними темпами, зокрема у дев'ятій – дванадцятій п'ятирічках спостерігалось зростання показників промислового зростання, проте низький рівень техніки, недосконалість технологій знижували економічну ефективність. При цьому виснажувалися основні природні ресурси: вугілля, нафта, газ, калійні солі, озокерити, сірка. Прищеплення командно-адміністративній економіці елементів ринку було принципово неможливим, оскільки все вирішували не виробники, а партійно-державний апарат.

REFERENCES

1. Aleksiievets, M.O. (1999). *Ekolobichnyi rukh v Ukraini*. Ternopil. [in Ukrainian].
2. Androschuk, O., Baran, V., Veselova, O. (2006). *Istoriia ukrainskoho selianstva: narysy*, 2. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Baran, V.K. (2003). *Ukraina: novitnia istoriia (1945–1991 rr.)*. Lviv. [in Ukrainian].
4. Boiko, H.Yu., Bratychak, M.M., Dosyn, H.D., Kolodii, V.V., Kruhlov, S.S. (1999). *Ukrainska naftobazova nauka: 1899–1999*. Lviv. [in Ukrainian].
5. Bratychak, M. (2013). Vid hazolinovykh zavodiv Prykarpattia do suchasnoi naftopererobnoi promyslovosti Ukrainy. *Naftobazova baluz Ukrainy*, 2, 33–37. [in Ukrainian].
6. Buben, O., Holovaty, M., Stoievskiy, K., Fedunkiv, Z. (2005). *Litopys VAT "Prykarpattiaoblenerho": Vikhy istorii. Podii ta liudy*. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Chyhur, R.Yu. (2003). *Sotsialno-ekolobichni protsesy v Zakhidnomu rebioni Ukrainy 70–80-tykh rr. XX st.*: Ph.D. Thesis (History). Lviv. [in Ukrainian].
8. Danylenko, V.M. (1999). *Ukraina v umovakh systemnoi kryzy (1946–1980-i rr.)*. Kyiv. [in Ukrainian].
9. Danylenko, V.M. (2018). *Ukraina v 1985–1991 rr.: ostannia hlava radianskoï istorii*. Kyiv. [in Ukrainian].
10. Davydovych, S.N. (2012). *Sotsialno-ekonomichni protsesy v Ivano-Frankivskii oblasti v drubii polovyni 60–80-tykh rr. XX st.*: Ph.D. Thesis (History). Ternopil. [in Ukrainian].
11. Humen, Yu.Ye. (2008). *Urboekolobichni problemy Zakhidnogo rebionu Ukrainy 1960–1990 rr.: istorychnyi aspekt*. Ternopil. [in Ukrainian].
12. Husak, D.H. (2015). *Rozvytok ekonomiky Volynskoi oblasti v drubii polovyni 60-tykh – pershii polovyni 80-tykh rr. XX st.*: Ph.D. Thesis (History). Lutsk. [in Ukrainian].
13. Ivonin, I.P. (1962). *Lvivskiy ekonomichnyi administratyvnyi raion*, 8. Kyiv. [in Ukrainian].
14. Kadeniuk, O. (2005). *Abrarna istoriia Ukrainy*. Kamianets-Podilskiy. [in Ukrainian].
15. Kovalchak, H.I. (1976). Rozvytok sotsialistychnoi promyslovosti v zakhidnykh oblastiakh URSR. *Ukrainskyy istorychnyi zhurnal*, 7, 39–40. [in Ukrainian].
16. Kovalchak, H.I. (1988). *Ekonomichnyi rozvytok zakhidnoukrainskykh zemel*. Kyiv. [in Ukrainian].
17. Kryvchuk, H.H. (2001). *Ukrainske selo pid vladoiu nomenklatury (60–80 rr.)*. Dnipropetrovsk. [in Ukrainian].
18. Lanovyk, B.D., Lazarovych, M.V. (2003). *Ekonomichna istoriia Ukrainy i svitu*. Ternopil. [in Ukrainian].
19. Lytvyn, V.M. (2004). *Ukraina u drubomu poviennomu desiatylitti (1956–1965)*. Kyiv. [in Ukrainian].
20. Maliarchuk, O., Hnypp, I., Davydovych, S., Kohut, O. (2019). Industrializatsiia zakhidnogo rebionu URSR (na prykladi Lvivskoi ta Ivano-Frankivskoi oblasti). *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnogo pedagogichnogo universytetu im. V.Hnatiuka. Seriia: Istorii, I, 1*, 160–172. Ternopil. [in Ukrainian].
21. Maliarchuk, O.M. (2015). *Sotsialno-ekonomichni protsesy v zakhidnomu rebion Ukrainiskoi RSR (1964–1991)*. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
22. Marchuk, Ya.S., Kliuk, B.O., Zhuk, V.I. (2008). *Istoriia hazovoi promyslovosti Ukrainy u spohadakh suchasnykh*. Kyiv. [in Ukrainian].
23. Moroz, O.O. (2003). *Abrarni reformy v Ukraini: teoriia, istoriia, evoliutsiia paradyhmy*. Vinnytsia. [in Ukrainian].
24. Mykhalchuk, O.L. (2010). *Volynske selo: kultura, osvita, relihiine zhyttia (1964–1985 rr.)*: Ph.D. Thesis (History). Lutsk. [in Ukrainian].
25. Mysovych, R. (2012). Stanovlennia naftohazovydobuvnogo upravlinnia „Dolynanaftohaz”. *Z istorii Dolyny*, 5, 168–223. Dolyna. [in Ukrainian].
26. Nahirnyi, M. (2007). *Vorokhta – perlyna Karpat: Materialy do istorii*. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
27. Padalka, S.S. (2003). *Ukrainske selo v konteksti polityky totalitarnoi derzhavy (60–80-tykh rr. XX st.)*. Kyiv. [in Ukrainian].
28. Petrovskiy, M.I., Hrynovets, I.O., Lutsyk, I.O., Mykhailov, V.I. (1964). *Rozkvit ekonomiky zakhidnykh oblastei URSR (1939–1964 rr.)*. Lviv. [in Ukrainian].
29. Savytka, I.S. (2015). *Povsiakdenne zhyttia naselennia Ukrainy u 1964–1985 rr.*: Ph.D. Thesis (History). Lutsk. [in Ukrainian].
30. Stasiv, M.Yu. (1959). *Nafta, haz i ozokerit Prykarpattia*. Kyiv. [in Ukrainian].
31. Vasiuta, O.A. (2001). *Problemy ekolobichnoi stratehii Ukrainy v konteksti hlobalnogo rozvytku*. Ternopil. [in Ukrainian].
32. Vasiuta, S.I. (2000). *Radianskyy ekotsyd v Ukraini: istorychni vytky ta trudnoschbi podolannia*. Ternopil. [in Ukrainian].
33. Vepriv, R.V. (2014). *Silske hospodarstvo zakhidnykh oblastei Ukrainy: providni tendentsii ta osoblyvosti rozvytku (1964–1991 rr.)*: Ph.D. Thesis (History). Pereiaslav-Khmelnytskyi. [in Ukrainian].
34. Zavalniuk, O.M., Rybak, I.V. (2004). *Novitnia abrarna istoriia Ukrainy*. Kamianets-Podilskiy. [in Ukrainian].

Oleh MALIARCHUK

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Docent,
Professor at Department of Philology and Translation,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
(Ivano-Frankivsk, Ukraine), oleg.malyarchuk@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3019-9028>

Vasyl OSTAPIAK

Doctor of Political Sciences (Dr. Hab. in Political Science),
Docent at Department of Public Administration and Management,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
(Ivano-Frankivsk, Ukraine), vasily.ostapiak@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9374-1956>

Industrial Processes in the Western Region of the Ukrainian SSR: Successes and Failures

Abstract. The article is dedicated to the experience generalization of the economic policy of the Soviet government. **The purpose of the article** is to highlight the general trends and features of the structural changes during the implementation of industrialization in the western regions of the Ukrainian SSR, its achievements and shortcomings. **The research methodology** is based on the fundamental principles of objectivity and historicism, such as the consideration of individual phenomena and processes in their development and in close connection with the system of corresponding social relations. Historical phenomena are considered against the background of political processes, which implies the use of comparative analysis method, which allowed to clarify the essence of the economic priorities that were decisive for the Soviet period and determined the strategy for the formation of industries and everyday life patterns in the western region of Ukraine throughout the Soviet era. **Scientific novelty.** For the first time in historiography, a comprehensive study of the mechanism of rapid industrialization of the western regions of the Ukrainian SSR was carried out, which was based on the “electrical equipment” in all sectors of the economy, due to structural changes, an increase in the share of energy-intensive industries, an increase in energy consumption for production in traditional industries – forestry, paper and woodworking, oil and gas, chemical mining complex. **Conclusions.** The process of industrialization of the western region of Ukraine was accompanied by large-scale construction of power plants, factories, reconstruction and technical re-equipment of workplaces, which contributed to the economic development of the region, employment of the population, and the creation of an industrial base from local resources. The western region of the republic developed at an accelerated pace, however, the low level of technology, imperfection of technology reduced the economic efficiency. At the same time, the main natural resources (oil, gas, potash salts, ozokerite, sulfur, coal) were depleted. It was fundamentally impossible to incorporate the market elements in the centrally planned economy, since everything was decided not by the manufacturers but by the party-state apparatus.

Keywords: western regions of the UkrSSR, industrialization, industry, agriculture, power plants, factories, plants, party-state apparatus.